

Руското направление в германската външноикономическа стратегия

зл.ас. д-р Георги Чанков

УНСС, катедра „Международни отношения“

Резюме: Ключ към разбиране на сложните отношения между ЕС и Русия дава политиката на Германия, която определя динамиката в развитието на Съюза. Отношенията ѝ с Русия имат дълга традиция на съперничество и сътрудничество на основата на взаимно стопанско допълване: високотехнологични стоки и знания срещу суровини и енергоизточници.

С обединението през 1990 г. Германия разширява зоната си на влияние в Източна Европа. Съвпадащите интереси с Русия, главно в енергийната област, са основата на „Новата източна политика“, вече равностойна на приоритетната след 1945 г. „Западна политика“.

Ключови думи: Германия, Русия, ЕС, стопанско допълване, стратегическо партньорство, енергийни доставки, „Нова източна политика“.

JEL: F01, F59.

* * *

След разпадането на СССР Източна Европа е главното направление, в което е възможна активна обща външна политика на Европейския съюз в случаите, когато е налице съвпадение на интересите на страните членки, позволяващо формулирането и осъществяването на такава политика. След приключилия през 2007 г. етап от разширяването на ЕС на изток Русия остава неговото главно външнополитическо предизвикателство. Германия от своя страна е ключовата държава в ЕС (за 2009 г. на нея се падат 31 % от целия износ на Съюза за Русия на стойност € 20,5 млрд. и 17 % от вноса на стойност € 23,6 млрд.)¹, която е в състояние да формулира и да осъществява някаква стратегия в отношенията с големия съсед, в т.ч. от свое име и за своя сметка, когато съществуват разногласия по този въпрос между страните – членки на Съюза.

Русия е важен фактор от международната среда на Европейския съюз. Между нея и страните от Съюза съществуват традиционни търговски връзки, основани на географската и културната близост и на международното разделение на труда. Русия понастоящем е третият по големина търговски партньор на ЕС след САЩ и Китай с 6 % от вноса и 10 % от износа, а на ЕС се падат 52,3 % от руската външна търговия през 2008 г. Общият обем на стокообмена за 2009 г.

¹ <http://ec.europa.eu/trade/creating-opportunities/bilateral-relations/countries/russia/>

възлиза на € 180,6 млрд. (при € 166,2 млрд. през 2005 г. и € 85 млрд. през 2003 г.), € 65,6 млрд. от които се падат на износа на ЕС за Русия. В основата на този ръст и на големия дефицит на Съюза (€ -41 037 млрд. за 2000 г., € -49 748 млрд. за 2010 г.) стои вносът на енергоносители с техните на моменти конюнктурно високи цени – 77,3 % от вноса. Износът на ЕС за Русия включва машини и превозни средства (42,9 %), химикали (14 %), други промишлени стоки (11 %), храни и живи животни (7 %). Обменът на услуги, главно транспортни, е по-незначителен (общо € 29 млрд.), но с постоянен ръст от 6-7 % между 1995 и 2009 г. Презледът на структурата на обмена показва голяма степен на взаимно допълване между двата големи съседни пазара.

Преките чуждестранни инвестиции от ЕС в Русия (75 % от общия обем) са сравнително малко, но с тенденция за рязко нарастване: от 2,2 млрд. € през 2001 г., € 6,4 млрд. през 2004 до € 25 млрд. през 2008 г. (около 60 % от тях в енергийния и добивния сектор), докато изтичането на капитал в обратна посока (далеч невинаги с производствено предназначение) възлиза на € 2 млрд. за 2008 г.² (след конюнктурните върхове от спекулативен капитал от € 20 млрд. годишно по време на управлението на Б. Елцин).

Въздействието на Русия върху ЕС дори е по-голямо, отколкото предполагат посочените данни. Първо, внесените от Русия енергоносители задоволяват толкова голяма част от потребностите на Съюза, че се очертава зависимост в енергийния сектор на ЕС. Руските доставки покриват 57 % от целия внос на стойност € 48,5 млрд., в т.ч. 50 % от целия внос на ЕС на газ (25 % от цялото

потребление), както и 30 % от целия внос (25 % от цялото потребление) на нефт³. Почти всичките 6 милиарда барела петрол, които Русия произвежда на ден, се изнасят в ЕС. Очаква се до 2030 г. Вносът на енергоносители от Русия да достигне 60 % от общият внос, който ще покрива 80 % от нуждите.

Второ, Русия има своите геополитически амбиции (и възможности) и е склонна да използва енергийните доставки за постигане на мащабни геополитически цели.

Отношенията между ЕС и Русия са сложни не само в енергийния сектор. Някои от новите страни – членки на ЕС, имат обременени по исторически причини отношения с Русия, което понякога натоваарва политически нерешените търговски въпроси. Подкрепата, която Варшава оказва на политическите промени в Украйна през 2004 г. например, дава повод на Русия да наложи забрана за внос на полско месо и други хранителни продукти и да заплаши с ембарго върху вноса на животинските продукти от целия ЕС. Вследствие на този сблъсък се забавя подписване на ново споразумение, уреждащо търговските връзки между Съюза и Русия и в сила остава споразумението от 1997 г., независимо че е остаряло в много отношения. Както и при доставките на енергоносители Русия предпочита подписването на двустранни споразумения в разрез с общата търговска политика на Съюза. Случаят е показателен за склонността на Русия да предизвиква и използва разногласия сред партньорите от ЕС, в т.ч. за политически цели.

Главният проблем в отношенията ЕС – Русия е, че при високата степен на взаимна

² Всички данни са от <http://ec.europa.eu/trade/creating-opportunities/bilateral-relations/countries/russia/>

³ Данни от <http://europa.eu.int/rapid/pressReleasesAction.do?reference=IP/05/1238&format=HTML&aged=0&language=EN&guiLanguage=en>

допълняемост и дори зависимост в стопанско отношение, политическите системи не са достатъчно съвместими. Наблюдаваното в момента развитие в Русия напомня китайския модел: държавномонополистически капитализъм в условията на „просветена диктатура“, предполагаща политическа и финансова стабилност, и контрол върху производството и доставките на стратегически суровини. Руската външна политика се придържа към постановките на реалистичната външнополитическа школа, докато страните от ЕС водят външни политики, отличаващи се със смес от прагматични и идеалистични съображения в различна степен, което прави невъзможен единен подход към Русия по много въпроси, а освен това допринася и до разминавания с руските партньори на основата на различия в ценностните системи.

Германия е водеща световна търговска сила и е с най-голямата европейска икономика. Експортната насоченост на стопанството я поставя в силна зависимост от хода на стопанската интеграция (20 % от работните места в страната пряко зависят от износа). Страната е силно обвързана със Запада и заедно с това има силно културно и стопанско влияние в Централна и Източна Европа⁴, което нараства още повече след 1990 г.

Позициите на Германия по въпросите за европейското обединение са поставени още при управлението на К. Аденауер и Л. Ерхард. Германските политици са преимуществено федералисти по убеждение. По инерция, останала от Студената война, страната и след 1990 г. се стреми към политическо обединение на Европа и е готова на отстъпки

в стопанската сфера – там, където има най-голям ресурс. Проблемът в политиката на взаимни отстъпки е в това, че те невинаги са балансирани. През повечето време Германия плаща около една четвърт от всички вноски към бюджета на ЕС (19,6 % за 2010 г.⁵) и е традиционно нетен платец. След обединението на страната обаче се забелязва плавна еманципация спрямо партньорите, за което свидетелства и обстоятелството, че промените в обема и начина на предоставяне на германския принос към общите фондове са сред постоянните проблеми за решаване след 1999 г. След 1990 г. за Германия се откриват нови възможности във Вакуума, който Русия оставя след себе си на Балканите, в Украйна и в басейна на Балтийско море, където германското влияние е традиционно силно. В стремежа за овладяване на този вакуум в германската политика се наблюдават колебания по политически признак. По традиция, наследена от Вили Бранд (автора на „Източната политика“), германските социалдемократи са по-склонни към прагматично сътрудничество с Русия и по-често са готови да правят компромиси с ценности и съюзнически задължения в името на националните интереси. Техните идейни противници от десния политически сектор и след 1990 г. имат по-малка готовност да рискуват отношенията си с партньорите в НАТО и ЕС и да отстъпват от ценностите на западната демокрация в полза на разкриващите се след края на Студената война нови възможности. Тези различия обаче не са толкова големи, че да попречат на една достатъчно добра приемственост в германската външна политика.

За по-доброто разбиране на сложните отношения между ЕС и Русия следва да се разгле-

⁴ По време на Студената война Германия е най-големият търговски партньор (извън СИВ) на страните от региона.
⁵ http://www.europarl.europa.eu/news/public/focus_page/034-31028-161-06-24-905-20080605FCS31027-09-06-2008-2008/default_p001c005_bg.htm

гат именно особеностите в отношенията между Русия и Германия, която продължава да задава динамиката в стопанското, а вече и в политическото развитие на Съюза. Отношенията между двете страни имат дълга традиция и в продължителни периоди са били определящи за развитието на Европа. За начало на тази традиция може да се посочи възходът на Прусия и Руската империя в началото на 18.в., тъй като за германско-руските връзки оттогава са в сила няколко почти неизменни особености:

- За изминалите 300 години отношенията между Русия и Германия (или германските държави от времето преди обединението на страната при Бисмарк) се отличават както с взаимна подозрителност и съперничество (вследствие на което влизат в неколкостранни войни помежду си), така и с периоди на съвпадение на интереси и взаимно доверие, при което руско-германските съюзи (чиито видим израз понякога е общата руско-германска граница) изцяло определят съдбата на Централна и Източна Европа;
- През голяма част от този период е налице взаимно стопанско допълване: за Русия Германия е източник на високотехнологични стоки, знания и умения, докато Русия снабдява Германия със суровини, енергоизточници и селскостопански стоки. Най-важният и най-дълго използваният търговски път в Европа (с над 1000 години история), този от Сантяго де Компостела до Новгород (допълван от морския път през Северно и Балтийско море), всъщност отваря достъпа на Западна Европа до големите природни ресурси на Русия чрез Германия, която често играе ролята на главен търговски посредник.
- Посоченото по-горе взаимно допълване между Русия и Германия е източник на постоянни опасения (описвани например в гео-

политическите анализи на Зб. Бжежински⁶) в страните от Западна Европа: съчетаването на големите ресурси на Русия с технологичните и организационни постижения на Германия в определени моменти (най-вече през 19.в. и 20.в.) правят възможна появата на свръхсила, способна да установи надмощие на материка Евразия, оттам и в целия свят. Затова и горепосочените напрежения и сблъсъци между Русия и Германия освен всичко са подклаждани и от западноевропейски и дори неевропейски сили (САЩ), заинтересовани да не допуснат появата на подобен хегемон.

История на руско-германските връзки

При разглеждането на руско-германските стопански връзки понастоящем, в т.ч. и в енергийната област, трябва да се изхожда от настоящите конюнктурните особености: обвързаността на Германия в ЕС и отстъплението на Русия вследствие на загубата на Студената война от исторически завоювани през този 300-годишен период позиции. При все това не могат да се изпускат от внимание горепосочените главни особености, които не губят своята валидност.

Първите германски заселници се появяват в Русия още през XVI в., привлечени с различни привилегии, за да гадат тласък на местните занаяти и търговия със своите знания и умения, политика, продължена от Петър Велики (реформатор, израснал сред аристократичен и стопански елит от германски произход). Въпреки че през 1871 г. Александър II отнема привилегиите (стопански, културни, политически) на германските заселници и слага край на политиката на привличане на имигранти от Германия чак до революцията от 1917 г., германците в Русия са свръхпредставени

⁶ Бжежински, Збигнев, Голямата шахматна дъска, Обсидиан, С., 1997, с. 10-11, 52.

сред аристокрацията, дворяните, едрите земевладелци, висшите военни и чиновници, но също така и сред учените, инженерите, художественотворческата интелигенция и възхождащата буржоазия като цяло.

Може да се отбележи, че германците имат най-голям принос за модернизацията на Русия, протичаща на няколко вълни през този период. Родствените връзки на аристокрацията, стопанските и културни връзки, улеснени от установяването на общата граница след третото разделяне на Полша през 1793, освен всичко друго допринасят за голямата политическа близост между управляващите елити: Свещеният съюз от 1815 г. (включващ и Австрия) близо 80 години поддържа установения след края на Наполеоновите войни ред и се крепи до голяма степен върху доверието между Прусия (Германия) и Русия. Влизането в Първата световна война като врагове изисква мъчителна промяна в нагласите на управляващите в двете страни: особено русите смятат за противоестествен съюза с френските „цареубийци“ срещу родствения германски императорски двор. Следва да се добави, че към 1913 г. делът на Германия в руския внос възлиза на 44 % и този показател е сред най-високите за целия разглеждан период (42 % през 1875 г., 49 % през 1880 г., 39 % през 1885 г., 33 % през 1889 г.)⁷.

Интересно е развитието на двустранните отношения след войната. Поставени в дипломатическа и стопанска изолация от победителите във войната чрез подписания в Рапало договор (16.04.1922 г.), Германия и СССР установяват пълноценни политически и стопански отношения. В резултат на вече посоченото взаимно допълване на стопан-

ствата на двете държави Германия веднага се превръща в главен търговски партньор на СССР. В потвърждение на гореспоменатите опасения на страните от Западна Европа от възможна съветско-германска хегемония са и реакциите на неприятна изненада от подписването на договора сред участниците в Икономическата конференция в Генуа, провеждаща се по същото време. Трябва да се добави, че до тази развръзка се стига, след като по време на конференцията не е намерен (и не е търсен сериозно) механизъм, който да предложи и алтернатива на германско-съветското сближаване. Така през 1931 г. на Германия се пада 46 % от целия съветски внос⁸.

Най-голям интерес предизвиква сътрудничеството във военната област между двете страни: освен договаряне на съвместни действия срещу Полша (която в крайна сметка водят до четвъртото ѝ разделяне съгласно „пакта Молотов – Рибентроп“ през 1939 г.) двете страни търсят начин чрез обмен на технологии и ресурси да укрепят въоръжените си сили в очакване на неизбежната нова мащабна война. Обемът и структурата на този обмен са впечатляващи: Германия получава от СССР зърнени храни, пшеница, хранителни мазнини, соя, памук, нефт, фосфати, каучук, дървен материал, желязна руда и редки метали. През военната 1940 г. доставките за воюващата Германия са в достатъчни количества, за да неутрализират напълно британската морска блокада. През тази година вносите от СССР надхвърлят половината от целия внос на Германия. (Интересното е, че съветските влакови композиции с товари за Германия пътуват буквално до 22.06.1941 г. – с лоялното изпълнение на търговските договори Сталин се старее

⁷ <http://www.diploweb.com/p5thorner1.htm>

⁸ Thörner, Klaus, Das deutsche Spiel mit Rußland von der Reichsgründung bis in die Gegenwart, <http://www.diploweb.com/p5thorner1.htm>

да не даде на Хитлер никакъв формален повод за нападение.) СССР освен това предоставя на Германия възможности за производство и изпитания на образци оръжие (особено на самолети) на своя територия извън ограниченията на Версайския договор, а по тази схема Германия помага да се сложи началото на производството на танкове в СССР (Ленинград и Харков). От своя страна през предвоенния период Германия предоставя на СССР високи технологии: електрическо оборудване, локомотиви, турбини, генератори, дизелови двигатели, кораби, а също и образци на танкове, артилерия (в т.ч. корабна), експлозиви, бойни отровни вещества. В списъка на подписаното през 1940 г. споразумение влизат и 30 броя от най-новите германски бойни самолети, в т.ч. изстребители „Месершмид 109 и 110“, бомбардировачи „Юнкерс 88“, а дори и крайцерът „Лютцов“ и плановете на линейния кораб „Бисмарк“. От гледна точка на последвалите събития това сътрудничество (особено доставките на най-нови военни технологии и разработки) изглежда необяснимо, а иначе следва напълно традицията и отговаря на възможностите и стопанската структура на двете страни.

След Втората световна война отношенията между СССР и разделената на две части Германия са по-сложни. ГДР е най-големият стопански партньор на СССР сред съюзниците от Варшавския договор и СИВ. След началото на Източната политика на Вили Брандт от 1970 г. ФРГ става най-голям търговски партньор на СССР сред противниците от НАТО и най-голям кредитор. На моменти стокообменът с ФРГ надхвърля този с ГДР, а ако се пресметнат общо двата обема, Германия си остава съгласно традицията най-големият стопански партньор на СССР (и Русия, която е сърцевината на съюза). Плановото социалистическо стопанство обаче

поставя сериозни ограничения пред обмена от съветска страна. Съгласно политиката на самоизолация в СИВ и на самозадоволяване (автархия), дялът на външната търговия в БВП на СССР достига едва 4 %. Неконкурентоспособното производство ограничава съветския износ главно до енергоносители и суровини. 80 % от притока на нужната твърда валута идва от износа на нефт (60 %) и газ, като ФРГ е главен потребител на руски газ: 40 % от общото за страната потребление през 1990 г., като Ruhrgas AG държи почти пълен монопол върху тази търговия.

Периодът на „Студената война“ е важен и от гледна точка на голямата геополитическа промяна, последиците от която продължават да определят взаимоотношенията между днешните Германия и Русия. През този период поставянето на ФРГ под контрол чрез членството в НАТО и в ЕО задълго придава на германските стопански връзки желаната от западните съперници (и съюзници) едностранчива насоченост. Макар че ФРГ е най-големият стопански партньор на социалистическите страни от Централна и Източна Европа извън СИВ, нейната обвързаност със Западна Европа достига най-високите си исторически стойности: през 1973 г. 50,8 % от износа и 54,7 % от вноса на страната се пагат на страните от ЕО. (През 1990 г. стойностите са съответно 54,6 % и 52,1 %.)⁹

Руско-германските връзки и германската търговска експанзия на изток след 1990 г.

След 1990 г. вакуумът, който разпадат на Варшавския договор и СССР оставят

⁹ ОИСР, http://www.oecd.org/topicstatsportal/0,2647,en_2825_495663

след себе си, открива възможности за възстановяване на предишното традиционно влияние на Германия в Балтика, Украйна, на Балканите и в самата Русия. За да предотвратят нежеланата стопанска и политическа (дори частична) преориентация на обединена Германия на изток, западноевропейските партньори от ЕО обвързват политическата подкрепа за обединението на страната със затягане на контрола върху възможностите ѝ за водене на по-самостоятелна политика чрез добавяне на повече федерални елементи в правната уредба на ЕО, вече ЕС, в т.ч. влязлата в сила от 1993 г. програма за Вътрешен пазар, въвеждането на общата валута и опитите за налагане на икономически съюз. В известно отношение тези опити са успешни. Към 2007 г. (с приключване на разширяването на ЕС на изток) 63 % от търговията на Германия се извършва вътре в ЕС¹⁰. В същото време Русия на моменти изпада от списъка на най-важните десет търговски партньори на Германия (за 2009 г. е седмият в списъка доставчик), като нейният дял в германската търговия се движи между 2 и 4 %. Големите колебания при стойностните обеми (оттам при мястото в класацията) се дължат до голяма степен на конюнктурните колебания в цените на руските стоки за износ: 80 % от тях са нефт, газ, метали и дървен материал. Германският износ за Русия се състои от машини, транспортни средства, химически изделия, оборудване за добив на електроенергия, лекарства и селскостопански стоки. Стокова структура, която отговаря на традицията и която руски специалисти с притеснения определят като „колониална“. Създава се впечатлението, че в съвременните условия Русия е незначителен търговски партньор на Германия, чиято политика както преди остава под контрола на съюзниците в ЕС и НАТО.

Това е вярно само донякъде, като наистина промените в ориентацията и скоростта, с която се извършват, зависят повече от динамиката в германската, отколкото от руската политика. Обединението на Германия през 1990 г. е началото на продължителен процес на постепенна еманципация на Германия от нейните партньори и на раздяла със статута на победена във Втората световна война страна (съпътстван от упорито поддържания отън комплекс на вина сред германците, който си има конкретните политически и дори стопански измерения). Германската стратегия в това отношение не търси открито отхвърляне на външните ограничения пред националния суверенитет, а търси по-ефективни начини за защита на германските национални интереси в рамките на членството в евро-атлантическите структури. Политическата линия на Германия, следвана при войните в бивша Югославия, в Афганистан и Ирак на моменти се разминава с тази на ключови партньори като САЩ и Великобритания. Френско-германският стратегически съюз понякога се използва като противотежест на влиянието на САЩ върху европейската политика, а на моменти в него възникват и напрежения, най-често по стопански въпроси.

Че процесът по еманципирането на Германия не е завършен, показва обстоятелството, че страната все още не успява да излезе от ролята си на главен нетен плавец и главен кредитор в Съюза. Тук следва да се отбележат както неуспешните опити на канцлера Шрьодер още по време на първия му мандат да промени схемата на вноските на Германия в общия бюджет на Съюза (общо една четвърт от всички постъпления), така и постигнатото след силен натиск от страна на френския президент Саркози съгласие на канцлера Меркел Германия да се включи

¹⁰ http://epp.eurostat.ec.europa.eu/cache/ITY_OFFPUB/KS-CV-08-001/EN/KS-CV-08-001-EN.PDF

(с най-голям дял) във финансовия пакет за спасяване на Гърция от неплатежоспособност. (Това съгласие струва на управляващата в Германия коалиция непосредствени политически зазуби на местните избори в Северен Рейн-Вестфалия на 10.05.2010).

Няма обаче логика и да се очаква, че процесът по еманципирането на Германия ще спре някъде по средата. Обединението на страната през 1990 г. (за мнозина тогава изглеждащо невъзможно) идва в резултат на търпеливо следвана в продължение на десетилетия стратегия. В сърцевината на политическата култура на съвременния германски политически елит са поуките от двата неуспешни опита на Германия за осъществяването на големия ѝ геополитически и стопански потенциал чрез бързи радикални действия (двете световни войни). След отпадането на ограниченията от Студената война Германия търпеливо и без прибързване следва стратегия, при която, без да се жертват стопанските и политически връзки със Западна Европа, германската зона на влияние в Източна Европа се разширява до границите на възможното, така че в един момент страната да е в състояние да се ползва максимално от своето средишно положение на континента, без да се поемат рисковете, което то носи със себе си.

Франция продължава да бъде не само главен политически, но и главен търговски партньор на Германия – за 2009 г. обемът на взаимната търговия възлиза на € 132,5 млрд. или около 9 % от целия обмен на Германия с чужбина¹¹. В същото време търговията на Германия само със страните от Вишеградската четворка достига € 162 млрд.¹², въпреки разликата в стопанските възможности. В за-

висимост от начина на изчисляване на БВП, този на Франция е 7 (по номинал) или 1,5 (по покупателна способност) пъти по-голям от БВП на споменатите страни. Взети заедно, страните – членки на ЕС, от ЦИЕ са всъщност най-големият търговски партньор на Германия още към 2000 г. За всяка от тези страни поотделно Германия е най-големият търговски партньор, като дялът ѝ се движи между 20 % (Словакия) и 38 % (Чехия). Всъщност в конкуренция с Франция и САЩ Германия вече успява да се наложи като център на едно обособено централноевропейско икономическо пространство (включващо и Австрия, и Северна Италия).

Външен формален израз на германската стратегия за развиване на отношенията с Източна Европа е изготвената през 2006-2007 г. концепция за „Сближаване чрез взаимно обвързване“ в контекста на една по-широкообхватна „Нова източна политика“. Тази формулировка за първи път се появява в изготвения от външното министерство на Германия през 2007 г. документ „The German EU Presidency: Russia, European Neighborhood Policy and Central Asia“¹³. Документът формално има за цел да предложи програма за действие по време на германското председателство на ЕС през същата година, т.е. да се използва възможността да бъде ангажиран целият Съюз (в т.ч. и в негов интерес) в един дългосрочен германски външнополитически проект.

На Русия в тази „Нова източна политика“ е отредено централно място. Макар че по-голяма част от резултатите в прилагането на тази стратегия предстои да бъдат отчетени, вече може да се отбележи, че стопанският вакуум останал след разпада на СИВ и

¹¹ <http://www.destatis.de/jetspeed>

¹² <http://www.destatis.de/jetspeed>

¹³ Ministry of Foreign Affairs 2006b; Steinmeier 2007; Kempe 2007a, <http://www.asnr.nl/workingpapers/documents/ASSR-WP0904.pdf>

СССР в Източна Европа изглежда запълнен по начин, който напомня отчасти периода между двете световни войни и който оправдава опасенията на германските партньори от Западна Европа, изречени в навечерието на нейното обединение: „...обединена Германия е вече прекалено голяма и силна, за да бъде само играч между много джуги в Европа. Освен това Германия винаги е гледала както на запад, така и на изток...“¹⁴ Чрез голямата си тежест в Централна и Източна Европа Германия, от една страна, ограничава влиянието на Русия в региона, а от друга, засилва преговорните си позиции с руската страна по политически и стопански въпроси.

След стопанското усвояване на съседните територии (новите страни членки от ЦИЕ) в последните няколко години германският капитал вече се насочва по-сериозно към възможностите на руския и украинския пазар. Главно направление на германската делова активност засега все още е енергетиката.

Сътрудничество в енергийната област

През септември 2007 г. ЕК прави поредно предложение за регулиране на енергийния пазар така, че да премахне опасността от руски монопол в енергийните мрежи. Замисълът е чужди компании да не могат да притежават контролен пакет в европейско разпределително дружество, ако третата страна няма сключено споразумение с ЕС. Под трета страна ЕК разбира Русия, макар това да не е изрично упоменато. Проблемът е, че Германия и Франция подкрепят Русия заради интересите на водещите енергийни предприятия, „Ruhrgas“, „Wintershall“, „E.ON“, „RWE“, „GDF“ и „EDF“, като по този начин саботират усилията на ЕК за либера-

лизиране на пазара. Големите енергийните корпорации са главните заинтересовани от руските енергийни доставки и макар да не ползват явни лобистки инструменти, те до голяма степен задават направлението в германската външна политика. (Изразител на техните искания най-често е общопредставителният „Ost Ausschuss der deutschen Wirtschaft“, в свободен превод „Комитет по източноевропейски икономически връзки“.) Макар канцлерът А. Меркел да прави изявления в подкрепа на налагането на обща енергийна политика на ЕС с еднакви правила за всички участници, тя не поставя под въпрос привилегиите, които германските енергийни монополи са договорили с „Газпром“ например при използване на цените на германския пазар като базисни.

Благодарение на усилията на предишния канцлер Г. Шрьодер „Ruhrgas“ има специални отношения с „Газпром“ и дори притежава дял от капитала на компанията след размяната на активи между двете предприятия. Съвместни предприятия с „Газпром“ има и „BASF“ чрез поделението си „Wintershall“. В резултат на това сътрудничество се осъществява изграждането на тръбопровод през Балтийско море („Северен поток“), който трябва да осигури преки доставки на газ за Германия, която така се превръща и в основен преразпределител на доставките. Г. Шрьодер по-късно става председател на управителния съвет на предприятието, което трябва да изгради тръбопровода, а следващият канцлер А. Меркел, която иначе е по-резервирана към политическото ръководство на Русия, не поставя нито за момент под съмнение смисъла на начинанието. Правителствата на Полша и на балтийските страни не са в състояние да попречат на проекта, който лишава страните им от транзитни такси и насърчава Русия при во-

¹⁴ Тачър, Маргарет, Годините на Даунинг стрийт, т. 2, Слънце, С., 1995, с. 460.

генето на политика на договаряне с всяка страна членка поотделно. Проектът дава на „Газпром“ достъп и до 3 % от френския пазар на дребно, като доставките ще се осъществяват именно по Балтийския газопровод през Германия, което позволява по-ниски цени след отпадане на част от транзитните такси. Италианският енергиен доставчик „ENI“ също е предоставил на „Газпром“ участие в разпределителните си мрежи до крайните потребители.

Срещат се множество коментари, че „Северен поток“ е средство на руската политика „разделяй и владей“ по отношение на Централна и Източна Европа. Коментарите често пропускат, че тази политика е възможна само в условията на германската политическа подкрепа. Политическата подкрепа от своя страна е донякъде определена и от структурата на енергоснабдяване и потреблението в Германия. След успешните за нея избори от 1998 г. Партията на зелените успява да спре и дори да върне назад развитието на ядрената енергетика в страната. (Към 2007 г. делът на ядрените централи в общото производство на електричество възлиза на 22 % при 86,6 % във Франция.)¹⁵ Вследствие на това поради екологични и стопански съображения газът заема много важно място в енергопотреблението, като 20 % от потребяваните количества се използват за отопление. За Германия е важен прекият достъп до доставчика вместо нежеланите от стопанска и рискованите от политическа гледна точка (заради обременеността в отношенията с Русия) посредници. Важното в случая е също, че германската дипломация успява да ангажира с проекта и официални представители на наднационалните органи за управление на Съюза. Европей-

ската комисия и Европейският парламент подкрепят „Северен поток“ като средство за подобряването на колективната енергийна сигурност на ЕС още през 2000 г. и потвърждават ангажимента си и през 2006 г. Гореспоменатите опити на Комисията да подчини действията на „Газпром“ на правилата, валидни за вътрешния пазар, не променят нещо във вече очертаващата се схема на стратегическото германско-руско сътрудничество. По време на германското председателство през първата половина на 2007 г. ръководеното от функционери на ГСДП външно министерство полага сериозни усилия да убеди партньорите от ЕС Русия да бъде третирана като стратегически партньор, а не съперник на Съюза в рамките на още недоизбистрената като концепция „Европейска политика на съседство“.

Към стратегическото германско-руско (засега главно икономическо) сътрудничество могат да се отнесат и предпазливите предложения за създаване на обединен северноевропейски корпус за бързо реагиране за овладяване на кризи с участие и на руски въоръжени сили, позволяващ известно откъсване от военната зависимост на Германия от съюзниците от НАТО¹⁶. Ако подобни планове изглеждат осъществими в доста далечно бъдеще, то остава сътрудничеството (институционализирано чрез ежегодни срещи на високо равнище) в областите здравеопазване и демографски въпроси, образование, транспорт и инфраструктура, логистика.

Без да се подценяват или надценяват тенденциите в развитието на руско-германските отношения може да се заключи, че съвпадащите икономически интереси са традиционната основа, която позволява из-

¹⁵ <http://de.wikipedia.org/wiki/Kernenergie>

¹⁶ Thörner, Klaus, Das deutsche Spiel mit Rußland von der Reichsgründung bis in die Gegenwart, <http://www.diploweb.com/p5thorner1.htm>

граждането на „Новата източна политика“ на Германия, като равностойна на приоритетната след 1945 г. „Западна политика“. С използването на възможностите и в двете географски направления Германия наистина си възвръща „особения статут на най-важна страна в Европа“¹⁷. България понастоящем се опитва да запази равновесие, изложена на силното влияние на САЩ, на ключови държави (Германия) и наднационални органи за управление (ЕК) в ЕС, на Русия и на Турция, които преследват в региона различни, понякога взаимно изключващи се цели. Възстановяващото се стратегическо германо-руско

сътрудничество (дори и без да е институционализирано) дава основа за разсъждения доколко то може да послужи за опорна точка в търсенето на средства за защитата на българските национални интереси. Удобната за българската външна политика формула „Винаги с Германия, никога против Русия“ се проваля през първата половина на 20.в., но е възможно отново да бъде подложена на проверка. Ето защо руското направление в германската външноикономическа стратегия следва да заеме важно място в българските научни изследвания, посветени на външнополитическите проблеми. **ИИ**

¹⁷ Бжежински, Збигнев, Голямата шахматна дъска, Обсидиан, С., 1997, с. 52.